

УДК 347.21

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.1.68>

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЗБРОЇ ЯК ОБ'ЄКТА ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

Нестеренко В.О.,
*аспірант Інституту правотворчості
та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
ORCID: 0009-0000-8208-5818*

Нестеренко В.О. Правовий режим зброї як об'єкта цивільних прав.

У статті визначаються особливості правового режиму зброї як об'єкта цивільних прав. На підставі аналізу загальнотеоретичних положень про правові режими доведено, що правовий режим зброї можна визначити як порядок врегулювання суспільних відносин щодо зброї, її цивільно-правового обороту, що здійснюється за допомогою правових засобів, методів, способів, типів правового регулювання. Правовий режим зброї характеризується особливостями правового регулювання відносин щодо оборотоздатності зброї, набуття і припинення права власності на неї, здійснення правомочностей власника.

Аргументовано, що держава щодо зброї обмежує диспозитивність правового регулювання суспільних відносин через встановлення певних дозволів, заборон і зобов'язань, визначаючи порядок видачі дозволів на придбання, зберігання, перевезення і використання вогнепальної зброї, бойових припасів до неї, пневматичної зброї, зобов'язуючи власників зброї на вчинення певних дій, застосовуючи в цілому спеціально-дозволений тип правового регулювання.

Доведено, що в умовах воєнного стану в Україні правовий режим зброї має бути чітко встановленим і більш жорстким, ніж правовий режим інших об'єктів цивільних прав, що обумовлено тим, що зброя як об'єкт може завдати шкоди життю і здоров'ю людини, що визнаються найвищою соціальною цінністю, застосовуючи зброю, людина реалізує своє право на самозахист.

Обґрунтовано, що зброя не є тим об'єктом, що має вільну оборотоздатність, тому щодо неї не може бути встановлений загальний правовий режим, оскільки набуття її у власність обмежується необхідністю мати відповідний дозвіл, який видається органами Національної поліції України за наявності певних документів та з досягненням певного віку.

Правовий режим зброї як об'єкта цивільних прав є спеціальним правовим режимом, що забезпечується обмеженням диспозитивного методу цивільно-правового регулювання суспільних відносин щодо набуття та оборотоздатності зброї через встановлення певних дозволів, заборон, зобов'язань. Правовий режим зброї має визначатися виключно законом, що відповідатиме нормам Конституції України як нормам прямої дії.

Ключові слова: правовий режим, зброя, об'єкт цивільних прав, цивільний оборот, право власності, спеціальний правовий режим, дозволи, зобов'язання, цивільні правовідносини.

Nesterenko V.O. Legal regime of weapons as object of civil rights.

The author of the article has defined specific features of the legal regime of weapons as an object of civil rights. Based on the analysis of general theoretical provisions on legal regimes, it has been proved that the legal regime of weapons may be defined as the procedure for regulating social relations in regard to weapons, their civil turnover, which is carried out by using legal means, methods, techniques and types of legal regulation. The legal regime of weapons has been characterized by specific features of legal regulation of relations regarding the turnover of weapons, the acquisition and termination of their ownership, the exercise of the owner's powers.

It has been argued that the state limits the dispositiveness of legal regulation of social relations regarding weapons by establishing certain permits, prohibitions and obligations, by determining the procedure for issuing permits for the purchase, storage, transportation and usage of firearms, ammunition

for them, pneumatic weapons, by obliging weapons owners to commit certain actions, applying a specially permitted type of legal regulation in the whole.

It has been proved that the legal regime of weapons in terms of martial law in Ukraine should be clearly regulated and more stringent than the legal regime of other objects of civil rights, which is due to the fact that weapons as an object can harm human life and health that are recognized as the highest social value; a person exercises his right to self-defense by using weapons.

It has been substantiated that weapons cannot be an object having a free turnover, therefore, general legal regime should not be established in regard to weapons, since acquiring weapons into ownership is limited by the need to have an appropriate permit, which is issued by the National Police of Ukraine if there are certain documents and upon reaching a certain age.

The legal regime of weapons as an object of civil rights is a special legal regime, which is ensured by limiting the dispositive method of civil regulation of social relations regarding the acquisition and turnover of weapons by establishing certain permits, prohibitions and obligations. The legal regime of weapons should be exclusively determined by law, which should comply with the norms of the Constitution of Ukraine as norms of direct action.

Key words: legal regime, weapons, object of civil rights, civil turnover, right of ownership, special legal regime, permits, obligations, civil legal relations.

Постановка проблеми. Мас медіа повідомляють, що в Україні на обліку Національної поліції перебуває понад 1 мільйон 400 тисяч одиниць зброї [1]. Безперечно, що кількість незареєстрованої зброї сягає декілька мільйонів одиниць. Проте в Україні відсутній законодавчий акт, який би врегулював відносини набуття зброї на праві власності, здійснення власником своїх повноважень власника тощо.

Свого часу в пояснювальній записці до проекту Закону про право на цивільну вогнепальну зброю (реєстр. № 5708 від 25.06.2021), назву якого в остаточній редакції запропоновано змінити на проект Закону України «Про цивільний оборот вогнепальної зброї», зазначається, що «вогнепальна зброя є найефективнішим засобом реалізації громадянами конституційного права на самозахист. Переважна більшість розвинених країн світу (усталених демократій) забезпечили таке право своїм громадянам, що сприяло зменшенню кількості насильницьких злочинів проти особи та корисливо-насильницьких злочинів проти власності. Світовими лідерами у володінні населенням вогнепальною зброєю є США, Швейцарія та Фінляндія з показником від 88 до 45 одиниць цивільної вогнепальної зброї на 100 осіб. В Україні цей показник становить лише 5,5 одиниць. Досвід країн пострадянського простору – Балтії, Грузії та Молдови доводить, що забезпечення громадянам права на самозахист за допомогою цивільної вогнепальної зброї протягом року з моменту ухвалення відповідних законів знижує абсолютну кількість зазначених злочинів на 40–60%, позитивно впливає на структуру та динаміку злочинності в країні. Водночас, введення жорстких правил і обмежень щодо володіння цивільною зброєю у Великій Британії, яке було здійснене свого часу, призвело до стрімкого зростання кількості злочинів проти особи та корисливо-насильницьких злочинів» [2].

В умовах введення в Україні правового режиму воєнного стану питання цивільно-правового обороту зброї набуває своєї гостроти та актуальності. При цьому правовий режим зброї як об'єкта цивільних прав не був досліджений в науці цивільного права, що й обумовлює актуальність проведення цього дослідження.

Мета дослідження полягає у визначенні правового режиму зброї як об'єкта цивільних прав.

Стан опрацювання проблематики. Питання правового режиму досліджувалися з позиції теорії права такими правниками як Л. Вакарюк [3], О.В. Петришин [4], І.О. Соколова [5]. Натомість зброя в більшості своїй була предметом наукових досліджень у сфері публічного права, зокрема з позиції адміністративного права досліджували О.М. Бокій [6], С.В. Діденко [7], з позиції кримінального права – О.С. Клименко [8], О.М. Сарнавський [9], криміналістичне дослідження зброї проводила В.С. Шаповалова та ін.

У цивільно-правовій науці правовий режим та оборотоздатність зброї досліджувалися фрагментарно в контексті проблеми об'єктів цивільних прав В.І. Скрипником [10] або їх оборотоздатності – А.С. Сліпченком [11] та іншими правниками. Варто зазначити, що комплексно правовий режим зброї як об'єкта цивільних прав не було досліджено в доктрині приватного права, а саме правовий режим тієї чи іншої речі й обумовлює її оборотоздатність.

Виклад основного матеріалу. Із загальнотеоретичного погляду О.В. Петришин визначає правовий режим як «особливий порядок правового регулювання певної сфери суспільних відносин, який забезпечується шляхом специфічного поєднання та співвідношення його методів, способів і типів» [4, с. 530]. На його думку, «терміном «правовий режим» позначається цілісний комплекс юридичних засобів, сформований з елементів правового регулювання, що підлягають застосуванню, – методів (диспозитивного та імперативного), способів (дозволянь, заборон і зобов'язувань), типів регулювання (загальнодозволеного та спеціально-дозволеного). При застосуванні як загальнодозволеного, так і спеціально-дозволеного типів правового регулювання законодавець використовує своєрідний юридико-технічний прийом, який полягає в установленні загального правила (принципу) – дозволу або заборони з наступним установленням винятків із нього» [4, с. 530-531].

І.О. Соколова під правовим режимом розуміє «засновану на загальних засадах (типах) регулювання сукупність взаємопов'язаних між собою правових засобів, які забезпечують стійке нормативне впорядкування певної сфери суспільних відносин, виражають ступінь жорсткості юридичного регулювання, сприятливості чи несприятливості для задоволення інтересів суб'єктів права, припустимий рівень їх активності» [5, с. 145].

У контексті визначення поняття правового режиму зброї як об'єкта цивільних прав варто врахувати наведені загальнотеоретичні положення, що правовий режим, перш за все, означає порядок врегулювання суспільних відносин щодо зброї, її цивільно-правового обороту, який здійснюється за допомогою правових засобів, методів, способів, типів регулювання.

С.А. Сліпченко також визначає правовий режим як особливий порядок правової регламентації [12, с. 203]. Дійсно, в законодавстві неодноразово використовується термін «правовий режим» для правової регламентації певного порядку організації суспільних відносин, наприклад, «правовий режим воєнного стану», «правовий режим надзвичайного стану» тощо.

Для визначення правового режиму зброї як об'єкта цивільних прав доречно визначити сутність правового режиму і встановити особливості зброї як об'єкта цивільних прав. Варто зазначити, що нині відсутнє визначення поняття «зброя» на рівні закону, певні визначення терміну «зброя» містять підзаконні нормативно-правові акти.

Враховуючи специфіку зброї як об'єкта цивільних прав, можна зазначити, що держава щодо зброї, незважаючи на загальний диспозитивний метод правового регулювання цивільних відносин, обирає обмеження диспозитивності правового регулювання суспільних відносин через встановлення певних дозволів, заборон і зобов'язань, визначаючи порядок видачі дозволів на придбання, зберігання, перевезення і використання вогнепальної зброї, бойових припасів до неї, пневматичної зброї, зобов'язуючи власників зброї на вчинення певних дій (наприклад, особи, які мають нагородну вогнепальну зброю, зобов'язані в місячний строк зареєструвати таку зброю), застосовуючи в цілому спеціально-дозволений тип правового регулювання.

Визначаючи правовий режим зброї, важливо визначитися з особливостями правового регулювання відносин щодо оборотоздатності зброї, набуття і припинення права власності на неї, здійснення правомочностей власника.

Відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 92 Конституції України від 28 червня 1996 року виключно законами України визначається правовий режим власності [13].

Постановою Верховної Ради України від 17 червня 1992 року № 2471-ХІІ «Про право власності на окремі види майна» затверджено додаток № 2 «Спеціальний порядок набуття права власності громадянами на окремі види майна», яким, зокрема передбачено, що «громадяни набувають права власності на такі види майна, придбаного ними з відповідного дозволу, що надається: на вогнепальну гладкоствольну мисливську зброю – органами внутрішніх справ за місцем проживання особам, які досягли 21-річного віку; на вогнепальну мисливську нарізну зброю (мисливські карабіни, гвинтівки, комбіновану зброю з нарізними стволами) – органами внутрішніх справ за місцем проживання особам, які досягли 25-річного віку» [14]. Отже, умовою набуття права власності на вогнепальну зброю, яка може перебувати у власності громадян за наявності відповідного дозволу, є також досягнення певного віку.

Конституційний Суд України в своєму рішенні у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 92, пункту 6 розділу Х «Перехідні положення» Земельного кодексу України (справа про постійне користування земельними ділянками) від 22 вересня 2005 року № 5-рп/2005 зазначив, що

«правовий режим власності означає врегулювання нормами закону земельних відносин, порядку та умов поділу земель на категорії, правове визначення форм власності на землю, порядку набуття і здійснення права власності, а також права постійного чи тимчасового землекористування щодо управління землями тощо, реалізацію та позбавлення цього права, функції, компетенцію органів державної влади і місцевого самоврядування» (абз. 2 п. 6 мотивувальної частини). Причому Конституційний Суд України наголосив, що «постанова Верховної Ради України є підзаконним актом, тому в ній не можуть закріплюватися положення, якими встановлюється правовий режим власності на землю» (абз. 4 п. 6 мотивувальної частини) [15].

Аналогічний підхід доцільно застосувати й щодо зброї як об'єкта цивільних прав і зауважити, що виключно законом має бути встановлено правовий режим зброї, що означає врегулювання нормами закону цивільних відносин щодо порядку та умов набуття права власності на зброю, здійснення права власності на зброю, спадкування тощо.

О.В. Петришин зауважує, що «правові режими запроваджуються, як правило, на законодавчому рівні з метою створення певного клімату, потрібного рівня інтенсивності, «напруженості» регулювання. Так, правовий режим використання земель з урахуванням особливої цінності, суспільної значущості та кількісної обмеженості цього природного ресурсу є більш жорстким, ніж режим використання іншого нерухомого майна, характеризується застосуванням імперативного методу регулювання, законодавчо встановлених процедур (державна реєстрація права власності, оренди та іпотеки, затвердження загальнообов'язкових типових, а не рекомендованих примірних форм договорів, обов'язковість їх нотаріального посвідчення), юридичних санкцій за їх недодержання тощо» [4, с. 532].

Щодо зброї також можна зазначити, що в умовах воєнного стану в Україні правовий режим зброї має бути чітко внормованим і більш жорстким, ніж правовий режим інших об'єктів цивільних прав, що обумовлено тим, що зброя як об'єкт може завдати шкоди життю і здоров'ю людини, що визнаються найвищою соціальною цінністю, застосовуючи зброю, людина реалізує своє право на самозахист.

І.О. Соколова наголошує, що «правові режими слід поділяти на загальні та спеціальні, які можуть бути преференційними (пільговими) та обмежувальними (дискримінаційними). Суть загального правового режиму полягає у тому, що встановлюваний ним порядок регулювання розповсюджується на всіх суб'єктів права, які знаходяться у сфері правового регулювання. Якщо ж нормою права буде встановлено інше, але в той же час, однакове коло суб'єктивних прав і юридичних обов'язків певних суб'єктів права відносно одного і того ж об'єкту правового регулювання, виникає новий вид правового режиму – спеціальний правовий режим» [5, с. 149].

О.М. Бокій характеризує адміністративно-правовий режим обігу зброї таким чином: «по-перше, даний режим є постійним – він діє незалежно від стану чи ситуації у країні; по-друге, він є звичайним, тобто не змінює конституційний статус громадян і організацій; по-третє, адміністративно-правовий режим обігу зброї можна віднести до обмежувального – держава встановлює особливі права та умови володіння предметами, які належать до категорії «зброя»» [6].

Враховуючи, що зброя не є тим об'єктом, що має вільну цивільну оборотоздатність, можна стверджувати, що щодо зброї не може бути встановлений загальний правовий режим, оскільки набуття її у власність обмежується необхідністю мати відповідний дозвіл, який видається органами Національної поліції України за наявності певних документів та з досягненням певного віку. Отже, щодо зброї може бути встановлений спеціальний правовий режим, обумовлений тим, що вона належить до об'єктів, які обмежені в цивільному обороті.

Висновки. Таким чином, правовий режим зброї можна визначити як порядок врегулювання суспільних відносин щодо зброї, її цивільно-правового обороту, що здійснюється за допомогою правових засобів, методів, способів, типів правового регулювання.

Правовий режим зброї як об'єкта цивільних прав є спеціальним правовим режимом, що забезпечується обмеженням диспозитивного методу цивільно-правового регулювання суспільних відносин щодо набуття та оборотоздатності зброї через встановлення певних дозволів, заборон, зобов'язань.

Правовий режим зброї має визначатися виключно законом, що відповідатиме нормам Конституції України як нормам прямої дії і означатиме врегулювання нормами закону цивільних відносин щодо порядку та умов набуття права власності на зброю, здійснення права власності на зброю, її спадкування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. В Україні зараз на обліку понад 1,4 мільйона одиниць зброї – МВС. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3921751-v-ukraini-zaraz-na-obliku-ponad-14-miljona-odinicz-zbroi-mvs.html> (дата звернення: 02.11.2025).
2. Пояснювальна записка до проекту Закону про право на цивільну вогнепальну зброю. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/27190> (дата звернення: 02.11.2025).
3. Вакарюк Л. Основні підходи до розуміння поняття «правовий режим». *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 12. С. 196–201. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2016/12/37.pdf> (дата звернення: 02.11.2025).
4. Петришин О.В. Правовий режим. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. Т. 3: Загальна теорія права / редкол.: О. В. Петришин (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. Х.: Право, 2017. С. 530–533.
5. Соколова І.О. Правовий режим: поняття, особливості, різновиди: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Харків, 2011. 180 с.
6. Бокій О.М. Адміністративно-правовий режим обігу зброї в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Київ. нац. ун-т внутр. справ. Київ, 2010. 20 с. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0410U001367>.
7. Діденко С.В. Адміністративно-правове забезпечення обігу та застосування зброї в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07 / Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна». Київ, 2016. 443 с.
8. Клименко О.С. Запобігання незаконному поводженню з вогнепальною зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами. Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / НАВС. Київ, 2012. 19 с.
9. Сарнавський О.М. Кримінально-правова характеристика викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Нац. акад. прокуратури України. Київ, 2009. 18 с.
10. Шаповалова В.С. Поняття, співвідношення і класифікація кримінальної зброї (криміналістичний аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Донец. юрид. ін-т МВС України. Кривий Ріг, 2015. 18 с.
11. Скрипник В.Л. Об'єкти цивільних прав: теоретичні і методологічні проблеми: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / НДІ приват. права і підприємництва ім. Ф.Г. Бурчака. Київ, 2021. 36 с.
12. Сліпченко А.С. Способи та форми цивільного обороту речей: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. Харків, 2018. 252 с.
13. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 21.11.2025).
14. Про право власності на окремі види майна : постанова Верховної Ради України від 17 червня 1992 року № 2471-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2471-12> (дата звернення: 21.11.2025).
15. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 92, пункту 6 розділу Х «Перехідні положення» Земельного кодексу України (справа про постійне користування земельними ділянками) від 22 вересня 2005 року № 5-рп/2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-05#Text> (дата звернення: 21.11.2025).